

George Thomson

19 Ağustos 1903'te Londra'da doğdu. Cambridge'deki King's College'ı bitirdikten sonra İrlanda'ya giderek, bir süre dil üstüne incelemeler yaptı. Çalışmalarını Cambridge Üniversitesi ve King's College'da sürdürdükten sonra, 1937'den 1970'e kadar Birmingham Üniversitesi'nin Eski ve Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde dersler verdi. Eski Yunan şiiri ve dili üstüne incelemeler yayımladı, Eski Yunan klasiklerinden çeviriler yaptı. 1960'ta Çekoslovakya Bilim Akademisi üyeliğine seçildi. 1979'da Selanik Üniversitesi tarafından kendisine onursal doktora verildi. *Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus* (1938) ve *Aiskhylos ve Atina* (1941) gibi ilk dönem yapıtlarında, Aiskhylos'un oyunlarından yola çıkarak Yunan tragedyasını inceledi. Antropolog Lewis Henry Morgan'ın Friedrich Engels tarafından Marksizme mal edilen görüşleri temelinde, Yunan tragedyasını anaerik toplumdan erkek egemen bir topluma geçişin bir ifadesi olarak yorumladı. 1946'da yayımlanan *Marksizm ve Şiir*'de ise, şiirin doğuşu ve gelişimini, söz ve büyüyle olan ortak kökenini, emek süreciyle olan bağını ele aldı. Antikçağ üstüne yapılmış en yetkin Marksist araştırmalardan biri olan *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler*'in ilk cildi *Tarihöncesi Ege*'yi 1949'da, ikinci cildi *İlk Filozoflar*'ı 1955'te yayımladı (her iki eser de Yordam Kitap tarafından 2021 yılında yeniden basıldı). 1970'lerde, daha çok sosyalizmin sorunlarını ele alan kuramsal yapıtlar verdi. 3 Şubat 1986'da Birmingham'da öldü.

Mehmet H. Doğan (1931-2008)

Şair, eleştirmen ve çevirmen. Adana Lisesi ve Hava Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Hava Kuvvetleri'nde pilotluk yaptı. Kendi isteğiyle mesleğinden ayrılıp, önce İzmir liselerinde İngilizce öğretmenliği, sonra Ege Üniversitesi'nde İngilizce okutmanlığı görevini yürüttü. Yazmaya şiirle başladı, sonra deneme ve eleştiri türüne yöneldi. İngilizce ve Fransızcadan pek çok çeviriye imza attı. George Thomson, Christopher Caudwell ve Georg Lukács gibi Marksist isimlerin yanı sıra Susan Sontag, Carson McCullers, Umberto Eco, Joseph Conrad vb. isimlerden birçok yapıtı Türkçeye kazandırdı. 1974 yılında Türk Dil Kurumu Eleştiri Ödülü'nü kendisine getiren *Tekrarın Tekrarı* kitabının yanında *Çağının Tanığı Olmak* ve *Şiir ve Eleştiri* gibi eserleri yayımlandı. *Şimdi Uzaklardasın* ve *Alçak Uçuş* adlı kitaplarda anılarını topladı. *Yüzyılın Türk Şiiri (1900-2000)* adlı üç ciltlik antolojiyi, 1992-2000 arasında Adam Sanat Şiir Yıllıklarını ve 2002-2005 arasında YKY Şiir Yıllıklarını hazırladı.

Yapıtın özgün adı: *Aeschylus And Athens*

George Thomson'ın bu yapıtı, Lawrence and Wishart Yayınevinin 1973 tarihli dördüncü basımından Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın İngiltere'deki birinci basımı 1941'de yine aynı yayınevi tarafından yapılmıştır.

Eserin Önceki Türkçe Basımları:
Payel Yayınları, Mart 1990 ve Ocak 2004, İstanbul

GEORGE THOMSON

AISKHYLOS VE ATINA

TRAGEDYANIN KÖKENİ

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: MEHMET H. DOĞAN

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 398 • Aiskhylos ve Atina: Tragedyanın Kökeni
George Thomson • ISBN 978-605-172-434-8 • Çeviri: Mehmet H. Doğan
Düzeltilme: Safa Enis Sağlık • Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • Birinci Basım: Temmuz 2021
© Lawrence & Wishart Ltd., 1968; © Yordam Kitap, 2021

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çađalođlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

GEORGE THOMSON

AISKHYLOS VE ATİNA

TRAGEDYANIN KÖKENİ

K. F. T'ye

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BASIMA ÖNSÖZ	13
İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ	14
ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ	14
DÖRDÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ	15
GİRİŞ	17
Tragedya ve demokrasi - fikirlerin göreceliği — ilkel Yunan toplumu üzerine Morgan'ın söyledikleri — karşılaştırmalı insanbilim — evrimcilik ve yayılcılık — tarihsel dilbilim — klasik araştırmadan beklenenler.	

BİRİNCİ BÖLÜM KABİLE TOPLUMU

I. TOTEMCİLİK	23
Çağdaş kabilelerin ekonomik sınıflandırılması — Avustralya totemciliği — yiyeceği artırma törenleri — totemci tabu — yansılama büyüsü — totemden geliş — ilkel sürünün parçalanması — edinme ve üretim — totemciliğin çöküşü — işbölümü — soyu belirleme biçimleri — bunların ekonomik anlamı — dıştan evlenmeciliğin kökeni — kabile işbirliği — totemci ataya tapınma — başkanlık ve kutsallık — doğa tanrıları — Yunanistan'da totemcilik — klan belirtkeleri — klan şöleni — erginleme ve evlenme — kutsal evlilik — tanrı-kral töreni.	
II. DIŞTAN EVLENME	33
İlkel Hint-Avrupa kültürü — akrabalığı sınıflandırma sistemi — Morgan'ın grup evliliği kuramı — Hint-Avrupa sınıflandırma sistemi — Yunan fratrişi — tarihöncesi Yunanistan'da anasoylu geliş — Zeus ve Hera — erkek kardeş karşılığı Yunan terimleri — işbirliği ve yarışma — hayvanda mülkiyet — Yahudi kalıt yasası — dıştan evlenmenin çöküşü — adam öldürme — Erinys'ler.	
III. MÜLKİYET	44
Homeros şiirlerinde toprağı kullanma hakkı — Eski Ahit'te toprağın bölüştürülmesi — tarihöncesi Yunanistan'da toprağın bölüştürülmesi — toprakta özel ayrımlar — ganimetin ve yiyeceğın bölüştürülmesi ve özel ayrımı — askerî hizmet karşılığı özel ayırım — Attika kalıt yasası — ilkel komünizmin bir simgesi: Moira — tanrılar arasında işlev bölüşümü — Yunan zanaatçı klanlar — Eğiticiler olarak Moira'lar — giysilerin ve adların büyüsü — kundak bağı totemci desenleri — <i>daimon</i> — doğum, evlenme ve ölüm — Yunan klan adı — ata ruhları olarak Moira'lar— Norn'lar — Moira, Erinys, Dike — Moira ve Zeus — Nomos	

İKİNCİ BÖLÜM KABİLEDEN DEVLETE

- IV. MONARŞİ 61
Minos kültürü — Yunan lehçeleri — Yunan dininde Hellen-öncesi öğeler — Akhaların toplumsal örgütlenmeleri — vasallık — yöneticiler ve halk — Olympos'a yansıdığı şekliyle Akha toplumu — toplum ve din — mit ve dinsel tören — epiğin evrimi — *İlyada* ve *Odysseia* — monarşinin çöküşü — Hesiodos.
- V. ARİSTOKRASİ 68
Dorların fethi — serflik — *témenos*'un gelişimi — toprağın mülk edinilmesi — aristokrat rahiplik — adam öldürme konusunda aristokrat yasası — Attika'nın erken tarihi — Eupatridai'ler — Drakon yasaları — İonia'nın erken tarihi — Hesiodos'ta toprak sahibi ve köylü — Moira ve Metron — koral lirik — İonia bilimi — toplum ve evren — Anaksimandros.
- VI. TİRANLIK 80
Midas ve Gyges — metal para — tüccar sınıfının yükselişi — aristokratların ticaret karşısında tavrı — Solon — orta sınıf ve ortalama — Peisistratos — tiranlığın tarihsel işlevi — Theognis ve demokratik devrim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DRAMANIN KÖKENİ

- VII. ERGİNLEME 91
Yaş sınıfları — doğum ve ölüm üzerine ilkelerin düşünceleri — erginlemede doğum veya ölüm — arındırmalar ve sınamalar — Erkekler Evi — gizli cemiyetler — törensel drama — Sparta'da erginleme — Girit'te erginleme — Atina'da erginleme — saçların kesilmesi — erginlemede insan kurban etme — Zeus'un doğuşu — Kureta'lar — Dionysos'un doğumu ve ölümü — evlat edinme — tanrılaşma — boğa-böğürten — Pelops — Olimpiyat Oyunları'nın kökeni — eski kralın ölümü — *prytaneion* — Eleusis'te erginleme — Eleusis Mysteria'ları ve Olimpiyat Oyunları — Mysteria'ların ilkel erginlemeyle ilişkisi.
- VIII. DİONYOSOS 115
Dionysos ve Apollon — erginlemenin ilk biçimi — Eski Çin'de erginleme — *Natureingang* — çağdaş Avrupa'nın köylü festivalleri — Frazer'ın kuramı — *eiressióne* ve *pharmakos* — Euripides'in *Bakkhalar*'ı — Agrionia — mit ve Lykurgos — suya batırma — Dionysos'un evlenmesi — Proitos'un kızları — İo — Hera ve inek — Dionizyak *thiasos*.
- IX. ORFECİLİK 131
Dionysos ve tiranlık — Arion — Orfeciliğin Thrakia kökeni — madencilik endüstrisi — Orfecilik ve Hesiodosçu *Tanrıdoğum* — Dike — Aşk — Orfeci öteki dünya — ruh ve beden — Ananke — Çember — Diodoros madenleri anlatıyor — Orfeci mitler — Orfeci *thiasoi* — Orfecilik ve demokratik hareket.

X. DÍTHYRAMBOS 142
Kent Dionysia'nın ilk günü — *pompé, agón, kómos* — bir boğa olarak Dionysos — Arion ve dithyrambos — Arkhilokhos — Kureta'lar ilahisi — tanrı, rahip ve şair — Eleuther kızları — *pompé* ve *stasimon* — Dionizyak tutku oyunu — tragedya da dinsel tören kalıntıları.

XI. TRAGEDYA 150
Üçüncü oyuncunun evrimi — ikincinin evrimi — Ulak — Ksanthos ve Melanthos — *Bakkhalar*'da komik öğeler — *hypokrités* ve *exárchon* — oyuncunun kökeni — mistik törenin laikleşmesi — strofik biçim — nakarat — *kommós* ve *agón* — *anagnorisis* — *stichomythia* — bilmece — sahne — ortaçağ kilise oyunları — Peisistratos ve dithyrambos — totemci klanın dinsel törenlerinde dramının kökeni.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM AİSKHYLOS

XII. DEMOKRASİ 169
Fratri ve yurttaşlık — Attika, Gortyna ve Sparta'da kalıtıcılık kuralları — Sparta'da kadınların konumu — ilkel Attika'da kadınların konumu — Attika kabile sisteminin yeniden örgütlenmesi — takvim reformu — Attika kabile sistemi üzerine Aristoteles'in düşünceleri — *isonomia* — Pythagoras — erken Pythagorasçılığın politik önemi — Orfecilikle ilişkisi — Pythagorasçı ortalama öğretisi — Alkmaion — Hippokrates — orta sınıfın zaferi.

XIII. ATİNA VE PERS ELİ 183
Pers İmparatorluğu'nun yükselişi — Kleisthenes ve Pers Eli — Miltiades — Marathon — Themistokles — Yunanların dağılışı — Salamis — Themistokles'in düşüşü — Sparta şeflerinin başkaldırısı — Kimon'un düşüşü — Atina emperyalizmi.

XIV. DÖRTLEME 192
Kent Dionysia'da yarışmalar — *leitourgia*'nın kökeni — satir oyunu — Pickard-Cambridge, Aristoteles'i anlatıyor — törensel müstehcenlik — komedinin kökeni — Peloponnesos draması — Lenaia — Attika komedisinin törensel temeli — üçleme.

XV. ORESTEİA 202
Aiskhylos'un yaşamı — yaşayan oyunlar — Atreus'un Sarayı — *Agamemnon* — *Khoiphoroí* — mitsel simgecilik — Apollon ve Erinys'ler — Orestes'in arındırılması — *Eumenides* — Adalet nedir? — Apollon ve *exegete*'ler — Erinys'ler ve Semnai'ler — *métoikoi* — Athenacı tören alayı.

XVI. İLK OYUNLAR	243
Persler — Aiskhylos ve tek tragedya — <i>Thebai'a Karşı Yediler</i> — Klandan devlete — İo miti — Danaos kızları — <i>Yakarıcılar</i> — Danaos kızları evlenmeyi neden reddediyor? — Mısır'da içten evlenme — Aiskhylos ve içten evlenme — kız kalıtçı tartışmaları üzerine Aristoteles'in düşünceleri — Hypermnestra'nın yargılanması — ilahi ve insani yasa.	
XVII. PROMETHEUS	257
Ateşin bulunuşu — Hesiodos'ta Prometheus — mistik anıştırmalar — Prometheus tapımları — Herakles — Prometheus hatalı mı? — tirana ilişkin popüler görüş — bir tiran olarak Zeus — Prometheus'un karakterleştirilmesi — acı çekme yoluyla akıl — uygarlığın kökenleri — <i>Zincire Vurulmuş Prometheus'un</i> yapısı — <i>Kurtulmuş Prometheus'un</i> yapısı — <i>Ateşi Taşıyan Prometheus'un</i> yapısı — Moskhion — Kritias — Pythagoras'ın dinin toplumsal işlevi üzerine görüşleri — Protagoras — Philemon — Diogenes — Shelley.	
XVIII. AİSKHYLOS'TAN SONRA	281
Tek tragedyanın evrimi — köle emeği — emperyalizm — Atina demokrasisinde çelişmeler — <i>sophrosyne</i> — paranın işlevi — Yunan düşüncesinde para — koronun çöküşü — <i>deus ex machina</i> — <i>peripéteia</i> — Sophokles-Aiskhylos ilişkisi — <i>Elektra</i> — <i>Kral Oidipus</i> — Sophokles'in düşüncesi — Euripides — <i>İon</i> — <i>Bakkhalar</i> — aile yaşamının gözden düşüşü — <i>Medea</i> — Melos'un yıkılışı — <i>Troyalı Kadınlar</i> — idealizm ve maddecilik — Moira, Ananke, Tykhe — Yunan tragedyasının sonu.	
XIX. ACIMA VE KORKU	301
Aristoteles'in <i>Poetika'sı</i> — <i>katharsis</i> — epilepsi — Korybant'lar töreni — ilkel sahip olma kuramı — Dionysos tapımlarında sahip olma — ilkel halklar arasında histeri — Orfecî ve Dionizyak tapımların ruhbilimsel kökeni — Eleusis'te dinsel histeri — Platon'un <i>İon'u</i> — şair, cin çarpmış kişidir — oyuncu — tragedya ve <i>Mysteria</i> 'lar — <i>katharsis</i> 'in toplumsal işlevi — sanatların toplumsal işlevi.	
ZAMANDİZİNSEL TABLO	311
DİZİN	315

BİRİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Bu kitap, yıllardır üzerinde çalışmakta olduğum Aiskhylos'un oyunlarını Yunan toplumunun genel evrimi, özellikle de kabile toplumundan devlete geçiş döneminin ışığı altında yeniden yorumlama çabasıdır. Kapladığı zaman öyle geniş ki, daha çok zaman harcamak gerekirdi üzerinde, ama araştırmamın yakın gelecekte belki de güç olacağı düşüncesiyle çalışmayı daha fazla geciktirmeden yayımlamaya karar verdim.

Kendi özel alanında çok şey borçlu olduğum kitaplar, Jane Harrison ile Ridgeway'in yapıtları, Cornford'un ilk yapıtları, daha genel anlamda Morgan'ın *Eski Toplum*'u, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* ve Caudwell'in *Yanılsama ve Gerçeklik*'i oldu. Ötekilerini notlarda ve göndermelerde andım.

West Kerry'de Blasket Adası'ndaki köylü-balıkçı dostlarıma olan özel gönül borcumdan da söz etmeliyim: Onlar, kitaplardan öğrenilmeyecek birçok şeyle birlikte kapitalizm öncesi bir toplumda yaşamının nasıl bir şey olduğunu da öğretiler bana. Sözde kapitalist sistemin yörüngesindeler, doğru, çünkü kira ödemek zorundalar, ama çoğu ödemiyor: Genellikle gelenekleri, özellikle de şiirleri, toplumsal ilişkilerin benim içinde yetiştiğim toplumsal ilişkilerden derinden farklı olduğu bir zamandan geliyor.

Bu durumda, bu çalışmadaki yeniliklerden dolayı kendimi borçlu hissettiğim kaynaklar –beni diğer birçok kimseyle birlikte yaşama karşı tüm tutumunu yeniden düzene koymaya zorlayan son on yılın politik olayları dışındabunlar.

Resimler için Mrs. H. F. Stewart'a; XV. ve XVII. bölümlerdeki *Oresteia* ve *Zincire Vurulmuş Prometheus* adlı yapıtlarımın baskılarından yaptığım alıntılar için izinlerinden dolayı Cambridge University Press yetkililerine teşekkürlerimi sunmak isterim.

Eylül 1940

GEORGE THOMSON

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Beş yıl sonra şu çalışmaya dönüp baktığımda onun sistemli bir biçimde yeniden açılması gereken çok geniş bir alanın bir ön taslağı olduğunu görüyorum. Üzerinde çalışıp değiştirmek istediğim birçok ayrıntı var, ama genel olarak hem yöntem hem de sonuçlar, zamanı gelince yayımlamayı umduğum daha ileri bir araştırma sınavından başarıyla geçti. Bu arada, kitap hâlâ aranıyor, bunun için de yalnızca küçük birkaç düzeltme ve ekle yeniden yayımlanıyor.

Eylül 1945

GEORGE THOMSON

ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

Bu kitap, Aiskhylos tarihsel olarak incelenirse –yani şair, Shelley’in deyişiyle çağının hem bir yaratıcısı hem de bir yaratısı olarak alınırsa– oyunları canlılıklarına yeniden kavuşturulmuş olur ve daha geniş bir kitlenin ilgisini çeker inancıyla yazıldı. Yedi dile çevrildi bugüne kadar, birçok ülkede oyuncuların yetiştirilmesinde bir el kitabı olarak kullanılmakta. Bu nedenle, umuyorum ki şairi, profesyonel yorumcuları arasında yaygın olan skolastisizmden kurtarmak için bir şeyler yapılmış oluyor böylece. Hem unutulmamalıdır ki, Aiskhylosgil drama, dersane için değil tiyatro için, çağdaş Avrupa tiyatrosu için değil büyük bir ulusal şenliğin bir parçası olarak eski Atina tiyatrosu için yazılmıştır. Onu en iyi biçimde kitaplardan değil, Yunanistan’a gidip, bu amaçla yenileştirilmiş eski tiyatrolarda, çoğunluğu uzak yerlerden dağları aşmış köylülerden oluşan beşle yirmi beş bin arasında bir seyirci önünde, çağdaş Grek dilinde oynanan oyunları seyrederek tanıyabiliriz.

Bu basım genel okuru amaçlamaktadır, bunun için de notlar ve ekler atlanmıştır.

Birmingham, 1966

GEORGE THOMSON

DÖRDÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

Suppliant'lar (Yakarıcılar) üzerine son araştırmalara dikkati çekebilmek için XVI. Bölümün son kısmını yeniden yazdım ve XIX. Bölümde Aristoteles'in *katharsis* öğretisiyle ilgili yorumuma açıklık getirdim, bu basımda önemli değişiklikler yalnızca bunlar, fakat kitabın kapsamına giren alanın, benim *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İncelemeler* adlı yapıtımın ilk cildinde, daha ileri kanıtlar ve tüm göndermelerle, yeniden gözden geçirildiği unutulmamalıdır.

Oresteia ve *Zincire Vurulmuş Prometheus*'un yeni bir çevirisini yaptım (Bölüm XV ve XVII). Laurel Classical Drama dizisinde yayımlandı bunlar.

Birmingham, 1973

GEORGE THOMSON

GİRİŞ

YUNAN tragedyası Atina demokrasisinin belirleyici işlevlerinden biriydi. Biçimi ve içeriği, gelişimi ve çöküşü yönünden ait olduğu toplumsal yapının evrimiyle koşulluydu.

Sayısız adaya ve vadiye bölünmüş Ege yöresinde siyasal iktidarın merkezileştirilmesi gücü, siyasal birimlerse özerk kalma eğilimindeydi. Böylece, dışa doğru genişleme sınırlı olunca iç gelişmeleri buna uygun olarak yoğun oluyordu. Demokratik kent-devletinde eski toplum, zorunlu olarak küçük ölçüde, en yüksek noktasına çıktı. Bu devletler öyle hızla ilerlemişti ki, geçmişten birçok geleneği beraberlerinde taşıyorlar, özerklikleriye karşılaştırma ve çözümleme için bol bol gereç sağlayan aynı olayların değişik biçimlerinin bozulmadan sürmesini kolaylaştırıyordu. Ayrıca, çevreleri ilkel halklar tarafından sarılmış olduğu için, dikkatli yurttaşlar kendi atalarının da bir zamanlar şimdi şu barbarların yaşadığı gibi yaşamış olduğunu kavrayamazlık edemiyorlardı. Bir de, demokratik hareketin başarısı, yorumlayıcılarını olayların kökenlerine doğru araştırmaya itiyordu; oysa bu ilerleme yoluna çıkan şiddetli muhalefet, ister insanla insan, isterse insanla doğa arasındaki çatışmaya olsun, insani ilerlemenin itici gücü olarak bakmayı öğretiyordu. Sonuçta, aynı zamanda akılcı ve dinamik bir evrim görüşüne varılıyordu.

Aiskhylos, yazmayı bildiği gibi dövüşmesini de bilen bir demokrattı. Demokrasinin kendisine karşı birleşmiş iç ve dış düşmanları üzerindeki zaferi onun sanatının esin kaynağı idi. Yunanistan'daki en ileri topluluğun önde gelen yurttaşlarından biriydi o; aynı zamanda, eski Attika soylularından biri olarak kökleri ta ilkel kabile toplumunda olan yerel geleneklerin kalıtıcısıydı. Yaşamı boyunca onu uğraştıran temel soru, bu gelenekler içinde saygıyla saklanan kabile toplumunun nasıl olup da kuruluşuna kendisinin de yardım ettiği demokratik kent-devletine evrimleştiği sorusuydu. Onun sanatını anlamak istiyorsak, bizi de ilgilendirmesi gereken bir sorudur bu: Aynı zamanda, Avrupa uygarlığını anlama konusunda onun sanatına değişmez tarihsel bir önem verecek yaşamsal bir sorudur bu.

Yunanların yaşam hakkındaki görüşleri, bazen gösterildiği gibi, Yunanların doğasında var olan birtakım niteliklerin ifadesi değildi; ayrışık bir halk olan

Yunan toplumunun, maddi ve tarihsel çevrenin özel koşullarınca belirlenen karmaşık ve devamlı ilerlemesine verdiği zengin ve değişik bir yanıtı. İnsanların boş zamanlarından yararlanma tarzı, fiziksel dünya, yanlış ve doğru hakkındaki düşünceleri, sanatları, felsefe ve dinleri, kendileri de maddi varlıklarını koruma tarzlarınınca belirlenen toplumsal ilişkilerindeki değişim ve gelişimlere uygun olarak değişir ve gelişir. Bu, nesnel bir gerçekliğin var olduğunu ya da bazı insanların başkalarından daha gerçek bir nesnel gerçeklik düşüncesi oluşturmuş olduğunu yadsımak demek değildir; tersine, her nesnel gerçeklik düşüncesi, insanın kendi kafasında kurduğu dünyadaki yerince belirlenen bilinçli ya da bilinçsiz varsayımlardan başlamasına bağlı olarak, görecedir.

Dolayısıyla yalnızca Yunanların yaşam görüşü değil, bizim Yunanların görüşü hakkındaki görüşümüz de görecedir. Bizim görüşümüz tümüyle nesnel olamaz, bazı çağdaş araştırmacıların ileri sürdükleri tarafsızlık hayalden öte bir şey değildir; fakat bu, biz kendi önyargılarımızı tanıdığımız ve çözümlendiğimiz oranda az ya da çok nesnel olacaktır. Önyargılarımızı düzeltmek için önce onların bilincine varmamız gerekir. Geçmişin tarihini yazan kişi bugünkü toplumda yaşayan bir insandır. Birer yurttaş olarak çağdaş toplumsal değişikliklere karşı ya da kayıtsız olanlar, Eski Yunan uygarlığında sabit ve mutlak olarak değerli bir şey arayacaklardır, bu kendi onaycı tavırlarını hem yansıtacak hem de güçlendirecektir. Onaylamayan diğerleriyse Yunan tarihini devamlı bir değişim süreci olarak inceleyecekler, bu da, temelde yatan yasaları ortaya çıkarabilirse bugünkü toplumda değişikliğe yol açan güçleri anlamalarına ve yönlendirmelerine yardım edecektir. Bu gibilere devrimci bir şair olan Aiskhylos'u incelemek özellikle uygun gelecek ve ona yaklaşırken taşıdıkları önyargılar, onunkine benzer olduğu için, olumlu bir yarar sağlayacaktır.

Öteki uygar halklar gibi Yunanların da bir zamanlar kabileler halinde örgütlendikleri bilinen bir şey. Onların kabile kurumlarının kesin yapısının nasıl olduğu, kanıtları da kendi başına çözülemeyecek kadar parçalı olan bir sorudur. Yine de, kent-devletini doğru bir biçimde anlamak için onun yalnızca ne olduğunu ve neye dönüştüğünü değil, aynı zamanda artık ne olmadığını da araştırmak gerekir. Bu nedenle, içindeki kanıtların, kabilesel kurumlar üzerine genel olarak bildiklerimizin ışığında incelenmesi gerekir. Bu ilke, on dokuzuncu yüzyılda Morgan, on sekizinci yüzyılda da Millar ve Ferguson gibi bazı öncelleri tarafından Eski Yunan tarihine uygulandı; fakat o zamandan bugüne birikmiş olan bütün bilgilere karşın, konu özellikle bu ülkede yaşayan çağdaş tarihçiler tarafından o denli ihmal edilmiştir ki, bunlardan çoğunun daha önceden çıkarılan sonuçlardan haberleri bile yoktur.

Çağımızda halen yaşayan kabileleri başat yiyecek üretme tarzlarına göre sınıflandırmak yoluyla, maddi kültürle toplumsal kurumlar arasında bazı de-

ğerli bağlantılar kurulmaktadır, bu sonuçlar bazı çekincelerle kazıbilim (arkeoloji) sorunlarına da uygulanabilir. Yunan kazıbiliminin bazı bölümlerinde daha şimdiden Harrison, Ridgeway, Cook ve diğerleri tarafından bu çizgilerden gidilerek önemli çalışmalar yapıldı, fakat büyük ölçüde, Morgan'ı ihmal-leri yüzünden, insanbilimsel (antropoloji) kanıtları kullanışları yeteri kadar sistemli değildi. Bu yöntemlerinin geçerliliği konusundaki son kuşkuları haklı göstermese bile açıklar. Örneğin, Pickard-Cambridge bu kitapta araştı-ırılacak sorulardan biri olan tragedyanın kökenleri konusunda şunları belir-tiyor: “Avustralya'nın yabanıl topraklarından, Orta Afrika'dan ve öteki uzak bölgelerden çıkarılacak bütün kanıtlar, Yunanistan'ın kendisinden kanıtlar olmadıkça hiçbir şey göstermez.” Bu bölgeci anlayış Yunan tragedyasının kö-keni sorununun neden hâlâ çözülememiş olarak durduğunu açıklamaya kadar gider. Yunanistan'da, bunu tanıyacak biçimde eğitilmiş gözlerin görebileceği çok bol kanıt var.

Her ikisi de, eşit olmayan gelişmeye yol açan iki etmen, toplumsal evrimin karşılaştırmalı incelemesini karmaşık duruma getirmektedir. Önce, birçok il-kel topluluğun gelişimi, buldukları yerdeki ekonomik güçlükler nedeniyle gecikmiştir. Çağdaş Avustralya'nın Aşağı Avcı kabileleri, Yontmataş Çağı'nın kapanmasıyla birlikte Avrupa'da terk edilmiş olan üretim tarzının ötesine geçememişlerdir, fakat ekonomik gelişmelerin durdurulmuş olmasına karşın toplumsal kurumları sabit kalmamış, gelişmesini sürdürmüştür, ama ancak o üretim tarzının belirlediği yönlerde. Sonuç olarak, çağdaş Avustralya'nın toplumsal örgütlenmesinden Yontmataş Çağı Avrupası'ninkine daha ileri bir çözümleme yapmaksızın tartışmayı sürdürmek zamansız olurdu; ama iki bil-gi grubu arasında bağlantı kurulabileceğini yadsımak da aynı şekilde yanlış olurdu.

İkincisi, daha geri halklar devamlı olarak daha ileri halkların kültürel et-kisine uğramakta, sonuçta gelişmeleri hızlandırılmış, yolundan saptırılmış ya da engellenmiş olmaktadır. Daha uç olgularda, halkların kendileri ortadan kalkmaktadır. Zorlaştırıcı bir etmen bu, çözümlenmesi gerekir; fakat unutul-mamalıdır ki, yabancı ya da yerli bütün toplumsal kurumların işlevi herhangi bir gereksinimi karşılamak olduğuna göre, şu ya da bu göreneğin kökeni onun dışarıdan alınmış olduğunu söylemekle açıklanamaz. Ferguson'un da belirt-tiği gibi, “uluslar kendilerinin neredeyse bulabilecek durumda oldukları şeyi alırlar dışarıdan.”

Eski Yunanların geçirdiği evrimin daha sonraki evreleri yalnızca maddi kalıntılarına değil, aynı zamanda dillerinde katmanlaşmış durumdadır. Hint-Avrupa dillerinin karşılaştırmalı incelemesi, kaynak dili (*parent speech*) konu-şan halkın kültürüyle ilgili bazı genel sonuçlar çıkarmanın mümkün olduğu bir noktaya ulaşmıştır. Bu çalışma, diğer dil grupları üzerine yapılan çalışma-

larla ilişkilendirildiğinde, tarihsel dilbilim yeni bir etkinlik düzeyine yükseltilmiş olacaktır. Bugün bile, Yunanistan gibi çok sınırlı bir alanda tarihsel dilbilimle toplumsal insanbilimin birlikte uygulanması yeni ve önemli sonuçlar çıkarabilir ortaya.

Bazen, özellikle de son yıllarda, klasik çalışmalarda ileri araştırma olanaklarının sınırlı olduğu söylenmektedir. Ben bu alandaki olanakların herhangi bir tarih ya da fizik bilimi alanındaki kadar sınırsız olduğuna inanıyorum; ama bunları kullanacaksak, zamanlarında işe yaradık fakat bugün içleri boşalmış olan geleneksel yöntemlerden kendimizi kurtarmak zorundayız. Aiskhylos'un sanatı, bütün sanatlar gibi, toplumsal evrimin bir ürünü olarak incelenmeli; bu amaçla, klasik araştırma yöntemlerinin bölümlenmesi ve klasik araştırma ile tarih bilimlerinin diğer dalları arasındaki engeller ortadan kaldırılmalıdır. Eski usulde yetişmiş kimseler için biraz zor bir iştir bu, ama girişilmelidir. Bugün, kültürel ve toplumsal bir dağılma döneminde yaşıyoruz, fakat yeni bir bütünlenme umudu baş vermektedir bundan. Aiskhylos üzerine çalışmamızı böyle bir amaca yönlendirmekle, o nasıl başardıysa, biz de kuram ve uygulama, şiir ve yaşam arasında gerçek bir uyuma ulaşmayı umut edebiliriz.

GÖNDERMELER

Pickard-Cambridge, A. W., *Dithyramb, Tragedy and Comedy* (Dithyrambos, Tragedya ve Komediya), Oxford, 1927.

Ferguson, A., *Essay on the History of Civil Society* (Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme), Basel, 1789.

BİRİNCİ BÖLÜM

KABİLE TOPLUMU

Hanedan Arması İşlemeli Kalkanıyla Asker

TOTEMCİLİK

MODERN çağlarda yaşamını sürdüren kabileler başat yiyecek üretim tarzlarına göre aşağıdaki kategorilere ayrılmaktadır: Aşağı Avcılar (yiyecek toplama ve avlanma); Yukarı Avcılar (avlanma ve balık tutma); Çobanlık (iki aşama); Tarımcılık (üç aşama). Yukarı Avcılık aşaması, mızrağa ek olarak yayın da kullanılmasıyla Aşağı olandan ayrılmakta, İkinci Çobanlık aşamasında hayvan yetiştirmeye ek olarak tarım da yapılmaktadır. Üç Tarımcılık aşamasından ilki bahçe tarımıyla, ikincisi tarla tarımıyla nitelenmekte, üçüncüsünde ise tarla tarımı hayvan yetiştirmeye desteklenmektedir. Bu sonucusu, kabilenin toplumsal ve politik yapısının zaten çözülme döneminde olduğu bir gelişim aşamasını belirliyor.

Kuşkusuz, böyle bir sınıflandırma bir soyutlamadır. Kategoriler karşılıklı olarak birbirini dışlamıyor. Yani, yiyecek toplama Yukarı Avcılar grubunda da, avcılık ise Çobanlık ve Tarımcılık gruplarının başlangıcından sonuna kadar varlığını sürdürmektedir, fakat her durumda önemini yitirerek. Bunlar kesin bir zamandizinsel sıra da oluşturmamaktadırlar. Hayvan yetiştirme ve toprağın işlenmesi dönemlerinden önce bütün dünyada avcılık vardı, ondan sonra da yiyecek biriktirme; ama hayvan yetiştirmeye toprağın işlenmesi arasındaki ilişki büyük ölçüde coğrafi etmenlerce belirlendiği için değişkendir. Dünyanın bazı bölgeleri evcil hayvanlar, bazı bölgeleri ise ekilebilir bitkiler yönünden zengindir. Yine bazılarında her ikisi de boldur: Bunlarda, iki üretim tarzı da başlangıçtan beri karışık tarım biçiminde birleşmiş olabilmektedir.

Daha ilkel aşamalarında kabile toplumunun karakteristik dini totemciliğidir. Kabileyi oluşturan klanlardan her biri “totem” denilen bir doğal nesneyle bağıntılı durumdadır. Klan kişileri kendilerini kendi totem türleriyle akraba, onun soyundan geliyor sayarlar. Onu yemeleri yasaklanmıştır ve totemin sayısını artırmak için geleneksel bir tören yaparlar. Aynı totemin üyeleri kendi aralarında evlenemezler.

Totemcilik bugün Avustralya'nın Aşağı Avcı kabileleri arasında eksiksiz yaşamaktadır; az çok bozulmuş biçimlerde de olsa Amerika, Melanezya,

Afrika, Hindistan ve Asya'nın öteki yörelerindeki daha ileri kabileler arasında da rastlanmaktadır; Hint-Avrupa, Sami ve Çin halkları arasında, totemci bir kökene bağlanan birçok gelenek ve kurum vardır. Bütün bu halklar kabileler halinde örgütlenmiş durumdadır, bu yüzden bunların da daha önce totemci olduklarına değgin görüş, totemciliğin kabile sisteminin doğasında var olan bir özellik olduğu gösterilebilirse, daha da güçlenmiş olacaktır. Bu konunun incelenmesinde Avustralya'dan elde edilen kanıtlar birincil önemdedir, çünkü o doğrudan bilgi sahibi olduğumuz en ilkel katmanı temsil etmektedir. Bununla birlikte, Avustralya'da bile totemciliğin bugünkü biçimi, ileride göreceğimiz gibi, totemciliğin ilk biçimi değildir. Avustralya totemciliğinin bugünkü biçiminden yapacağımız bir çözümlemeden onun ilk biçimini çıkarsayabilir ve her ikisinin uygun bir ekonomik ve toplumsal değişimle ilgisini bulabilirsek, yalnızca Avustralya'da değil fakat dünyanın öteki yörelerinde de totemciliğin tarihine değgin yaklaşık bir sonuca varmış sayabiliriz kendimizi.

Avustralya totemlerinin büyük çoğunluğu yenilebilir bitki ve hayvan türleridir. Kalanı çoğunlukla taşlar ve yıldızlar gibi doğal nesnelere ya da yağmur ve rüzgâr gibi doğal olaylardır. Bu cansız totemler, totemci sistemin tamamen gelişmesinden sonra benzetme yoluyla oluşturulmuş olup ikincil önemdedir. Sistemin kökenini ararken dikkatimizi bitkiler ve hayvanlar üzerinde yoğunlaştırmamız gerekir; bunların çoğunun yenilebilir şeyler olması, totemin kökeninin yiyecek sağlamakla ilişkili olduğu varsayımımızı haklı göstermektedir.

Totem türlerinin artması için yapılan törenler, üreme mevsiminin başında, "totem merkezi" denilen daha önceden belirlenmiş bir yerde, totemin ait olduğu klanın av bölgesinde yapılır. Totem merkezi genellikle söz konusu türlerin gerçekten üretildiği bir yerdedir. Bu nokta son gözlemciler tarafından saptanmış, fakat ne anlama geldiği henüz anlaşılammıştır. Kanguru klanının atalarını bugün kanguruların sayıca artması için törenlerin yapıldığı yere getiren şeyin ne olduğunu sorarsak, yanıt, oraya kanguru yemek için geldiklerinden başka bir şey olmayabilir.

Bugün klan üyelerinin totem türlerini öldürmeleri değilse bile yemeleri yasaktır; fakat bu kuralın önemli istisnaları vardır. Orta Avustralya klanlarından bazıları arasında, çoğaltma törenleri sırasında klan başkanının totem türünden biraz yemeye izinli olması bir yana, buna zorunludur da. Başkanın açıklamasına göre, büyüsünü yapabilmek için "totemi bedenine alması" gerekmektedir. Tabunun totem sırasında bu bozuluşunun ilk çağlardaki genel uygulamadan geldiği, klan atalarının bir alışkanlık olarak ya da yalnızca kendi totem türleriyle besleniyormuş gibi gösterildiği kabile geleneklerince kanıtlanmaktadır. Bu gelenekler gösteriyor ki, önceleri, belli türler yasaklanmak şöyle

dursun başlıca yiyecek kaynağı idiler. Son derece düşük teknik düzeyin yiyecek bulmayı ciddi şekilde zorlaştırdığı, bunun sonucu olarak da yiyecek türlerinin son derece sınırlı olduğu bir çağı göstermektedir bunlar. Totemci klanın kökeni, başlıca yiyecek haline gelmiş belli bir hayvan ve bitki türünün yetiştirilmesine yerine toplanmış bir yiyecek toplayıcıları kalabalığındadır. Geriye, olayın nasıl olup da tam tersine dönüştüğünü görmek kalıyor.

Çoğaltma törenleri, totemin, eğer bir bitkiyse büyüme ve toplanmasını, eğer bir hayvansa onun belirleyici alışkanlıklarını, hareket ve bağırışını, bazı durumlarda da yakalanıp öldürülmesini oyun biçiminde gösterecek gibi hazırlanır. Bu tür gösterilerin ilk işlevi, alışkanlıkları, yakalanmadan önce incelenmesi gereken türlerin davranışlarının çalışılarak öğrenilmesi olabilir. Daha ileri bir aşamada, teknikteki ilerlemelere bağlı olarak bu işlevin yerini büyüsel bir deneme çalışması aldı: Bu denemede klan erkekleri başarılı bir yiyecek arama eylemini önceden yansıtarak gerçek görev için gereken kolektif ve topluca uyumlu gücü bedenlerinde uyandırmış oluyorlardı. İlkel büyü, gerçekliği kontrol altına aldığınız yansımaları yaratarak gerçekten kontrol edebileceğiniz anlayışına dayanıyordu. Gerçek tekniğin yetersizliklerini tamamlayan bir yansımaya tekniğidir bu.

Düşük üretim düzeyi nedeniyle kişi, dış dünyanın nesneliliğinin henüz tam olarak bilincinde değildir; sonuç olarak, hazırlık töreninin yapılışı gerçek görevdeki başarının nedeni gibi görünür, fakat aynı zamanda eyleme bir yol gösterici olarak büyü, değerli bir gerçeği de ortaya kor: Dış dünya, insanın ona karşı öznel tutumuyla gerçekten değiştirilebilir. Yansılama töreniyle güçleri uyarılmış ve örgütlenmiş olan avcılar gerçekte de eskisinden daha iyi birer avcı olurlar.

Klanın her üyesi kendi totem türüyle güçlü bir yakınlık, hatta özdeşlik duygusuna sahiptir. Kanguruyla beslenen insanlar onlar gelişince kendileri de gelişerek, onlar açlık çekince kendileri de açlık çekerek ve onları kontrolleri altına almak için oyunlarla onların kişiliğine bürünerek, sözcüğün tam anlamıyla kanları kanları, etleri etleri oluyordu onların: Bu belirleyici yakınlığı kendilerinin kanguru olduklarını söyleyerek dile getiriyorlardı. Sonuç olarak, en yaşlı üyelerin kullandığı yetke, atalara tapınma biçiminde yansımış oluyor, atalaraysa kanguru biçiminde tapınılmış oluyordu.

Dolayısıyla totemciliğin evriminde ilk aşamanın başlıca yiyecek kaynaklarına ulaşabilmek için bölünen ilkel sürünün bu parçalanışı olduğu çıkarılabilir. Bu şekilde oluşan yeni gruplar birbiriyle bağlantıyı yitirdiği sürece değişiklik yalnızca niceliksel oluyordu – bir sürü yerine iki; fakat biyolojik soydeğişimiyle karşılaştırılabilir bir aşamada bu değişiklik niteliksel bir durum aldı. Yiyeceklerini basit edinme yoluyla bağımsız olarak elde etmeyi

sürdürmek yerine, her biri diğerleri için üreten birbirine bağımlı bir klanlar toplancası (kompleksi) olarak bütünleştiler: Kabile toplumunun tüm yapısının üzerinde kurulduğu bu işbirliği ilkesi, totem türlerinin yenmesi üzerine konan bir tabuyla sürdürüldü. Her birim, işlevi öteki klanlar için kendi türünden bir besin kaynağı üretmek olan bir totemci klan haline geldi. Bu ürün alışverişinin nasıl gerçekleştirildiğini daha sonra tartışacağız.

Üretim tekniği geliştikçe ve yeni yiyecek kaynakları ortaya çıktıkça başlangıçtaki bu kısıtlamalar ortadan kalktı. Bu yolla, ekonomik tabanını yitirdiği için de totemcilik, toplumun kurulu yapısı için bir onaylama sağlayan büyüsel-dinsel bir sisteme dönüştü. Kanguruların avlanması artık özel bir teknik olmaktan çıktığı için totem türlerine ilişkin olarak kangurucuların işlevi salt büyüsel bir duruma geldi – kanguruları diğer klanların yararına büyütmek ve çoğaltmak üzere geleneksel törenleri yöneten büyücüler oldular. Bu arada, törenler de bu duruma uyduruldu ve geliştirildi. Böylece totem türlerinin eylemlerinin temsil edilmesi olmaktan çıkıp klan atalarının yaşamında, hâlâ totemci biçimleriyle kavranan olayları anma törenleri haline geldiler ve böylece klanın geleneksel tarihini gençlere aktararak toplumsal yasayı, töreyi güçlendirme görevini yüklediler. Bir ekonomik birim olarak klanın daha da çöküşüyle birlikte bu işlev de ortadan kalktı. Geriye kalan tek şey, ortak soy sop olmanın esinlendirdiği bir akrabalık duygusu, belirleyici bir ata tapımı, dıştan evlenme uygulaması ve belli bir hayvan ve bitki türünün yenmesine karşı salt biçimsel bir tabu oldu. Kabile toplumunun daha ileri aşamalarında klanın karakteristik özellikleri bunlar: hepsi de Eski Yunanistan’la ilgili kayıtlarda izlenebilir.

Klan üyeliği soyla belirleniyordu, ilk insanbilimciler soyun baba yoluyla gelmeden önce ana yoluyla geldiğine inanırlardı. Bu görüş, hepsi tarafında olmasa da çoğu çağdaş yetke tarafından reddedilmektedir. Ben bunun doğru olduğunu sanıyorum.

Çağdaş kabilelerde, anayanlı soydan babayanlı soya geçişle ilgili birçok örnek saptanmakta, ama tersi bir oluşumdan hiçbir örnek görülmemektedir. Tek başına bu, birincinin daha eski olduğu gibi bir varsayım yaratıyor. Anayanlı soy, Avcılığın çeşitli derecelerinde biraz ağır basıyor, ama daha ileri derecelerde, Çobanlık döneminde çok hızlı, Tarımcılık dönemindeyse yavaş olmak üzere düşüyor. Bu da soydan geliş tarzının üretim tarzıyla ilişkili olduğunu akla getiriyor.

Bu üretim tarzlarının her biri cinsler arasında özel bir işbölümüyle belirlenmiştir. Avcılık-öncesi aşamada üretim diye bir şey yoktu, yalnızca tohumların, meyvelerin ve küçük hayvanların basitçe elde edilmesi söz konusuydu, bu yüzden de işbölümü diye bir şey olamazdı. Bununla birlikte mızrağın bulun-

şuyla birlikte kadınlar yiyecek toplama işini sürdürürken, avcılık erkeklerin görevi haline geldi. Bu bölünme avcı kabileler arasında evrensel, bu da hiç kuşkusuz ilk önce anaların görece hareketsizliğinin kabul ettirdiği bir şeydi. Avcılık, hayvanların evcilleştirilmesine yol açtı, buna göre de hayvan yetiştirme normal olarak erkek işi oldu. Öte yandan, kadınlarca sürdürülen yiyecek toplama işi gördüğümüz gibi kabilenin yerleşim bölgesinin çevresinde tohum tarımına yol açtı; buna uygun olarak da bahçe tarımı hemen hemen evrensel olarak kadınların işi oldu. Sonunda, bahçe tarımı yerini tarla tarımına, çapa da hayvan tarafından çekilen sabana bırakınca tarım çalışması erkeklere geçti. Cinsler arasında bu durmadan değişen gerilimler anayanlı soydan babayanlı soya yavaş yavaş geçişe uygun düşmektedir. Süreç Avcılıkla başladı – ilerlemesi bu aşamada durmuş olan çağdaş kabileler arasında oldukça yüksek babayanlı soya rastlanması buna bağlıdır; hayvan yetiştirmenin başlamasıyla yoğunlaştı, ama Tarımcılığın ilk evresinde geçici olarak kesintiye uğradı.

İki tür soyun hemen hemen eşit olarak dengelendiği Avustralya avcı kabileleri arasında babayanlı soy oranı, bu anakaraya özgü gelişen dıştan evlenme sisteminin karmaşıklığına oranla artıyor – henüz anımsanacak bir geçmişte bazı bölgelerde gelişmiş bir sistemdir bu; basit şekiller karmaşıklardan daha ilkel olduğuna göre de, ana tarafından gelmenin baba tarafından gelmeden daha ilkel olduğu sonucu çıkıyor ortaya. Öteki kanıtlar da aynı şeyi gösteriyor. Rastlantıyla son derece eksiksiz bilgiler edindiğimiz birbirinden uzak iki kabilde, evli erkeklerin avlarının tümünü ya da en iyi kısımlarını karılarının ana babalarına vermesini gerektiren gelişmiş kurallar buluyoruz. Benzeri kural-lara Melanezya’da da rastlanıyor; bunlar, erkeklerin karılarının ait oldukları klanla birlikte yaşadıkları bir toplum durumunu gösteriyor – bu da kadınlarda merkezileşmiş bir anasoylu klandır.

Bir başka Avustralya klanı olan Yukumbil, bu anlamda bir geleneğe sahip: Önceleri erkekler ava gittiklerinde karılarını ve çocuklarını birlikte götürürlerdi, fakat daha sonra çocuklarını yaşlı bir kadının bakımına bırakmaya başladılar. Bu gelenek, avcılığın gelişiminin ortaya çıkardığı cinsler arası işbölümü üzerine söylediklerimize uygun düşüyor. İlk kamp kurulduğunda kadınların hareketsizliği ve erkeklerin uzun süre yoklukları kampın onların sorumluluğu altında olmasını gerektiriyordu. Klan kadınların çevresinde toplanmıştı, çocuklar da içinde doğdukları klanla ait oluyordu.

Kabilenin ya da dıştan evlenmeci klanlar grubunun, doğallıkla içten evlenmeci olan ilkel insan kalabalığından evrimleşmesinin, basit yiyecek edinme evresinden ortaklaşa üretime ilerlemeyle belirlendiğini ve yeni sistemde klanların birbirine ekonomik bağımlılığının totem türleri üzerine konan tabuyla sağlama bağlandığını, bu tabunun her klanı kendi av bölgesinde elde

ettiği yiyeceğin bir bölümünü öteki klanlara vermeye zorunlu tuttuğunu göstermiştim. Geriye, klanların neden dıştan evlenmeci olduklarını düşünmek kalıyor. Bu klanlar, neden ataları olan ilkel sürü gibi kendi içlerinde çoğalmayı sürdürmediler? Bu soruyu yanıtlamak için tartışmamızı özetlememiz gerekiyor. Bizi, her klanın başlangıçta özel bir yiyecek türüyle yaşadığına; erkeklerin evlenmiş oldukları klanla birlikte yaşadıklarına ve ürünlerini o klanın üyelerine teslim etmek zorunda olduklarına inandıracak nedenleri görmüştük. Böylece, öteki klanlardan koca alma uygulaması, her klana, kendisinin üretmediği yiyeceklere ulaşma olanağı sağlayarak beslenme düzenini genişletmelerini mümkün kılıyordu. Dıştan evlenmenin başlangıçtaki işlevi, yiyecek dolaşımını sağlamaktı.

Kabile, düşük üretim düzeyinin koşullandırdığı bir işbölümü temelinde ilkel sürüden evrimleşmiş çok hücreli bir organizmaydı; bu evrimleşme dıştan evlenme kuralı ve totem tabusunca etkilenmiş, yansılama büyüyle desteklenmiş, ideolojik olarak da hayvan biçiminde kavranan atalara tapınma biçiminde yansımıştı.

Bu sistemin temeli işbirliğiydi. Bütün topluluğun birleşik çabası, topluluğu ancak varlığını sürdürebilecek düzeyde tutmak için gerekli olduğu sürece, birkaç kişinin, çalışmaksızın, başkalarının çalışmasıyla yaşaması olanaksızdı: Tek toplumsal eşitsizlikse, kişinin kendi değeriyle kazandığı saygınlıktı. İlk dönemlerden beri, Yunan atasözünün dediği gibi, “eylemde zayıf, öğütte güçlü” en yaşlı üyelerin ayrıcalıklı bir konumdan yararlandıkları bir gerçek, fakat bu tür ayrıcalıklar genel kabule dayanırdı. Bu ilkel topluluklar, Yunan toplumunun hiçbir zaman olmadığı derecede demokratikti.

Aşağı Avcı kabileler arasında totemcilik kurumu, gerçek üretim tekniğine geçildiğinde kökeninden çok uzaklaşmış olsa da hâlâ kabilelerin kendi yapıları kadar kesin ve kalıcı uygulama ve inançlarıyla uyumlu, tutarlı bir sistemdir. Kabileyle birlikte gelişmiştir, kabileyle birlikte yıkılır. Kabilenin yapısı, daha sonra inceleyeceğimiz ekonomik değişikliklere bağlı olarak dağılınca, insanların ve hayvanların birbiriyle akraba oldukları fikri de son bulur ve yabanıl çığıllıkları, kendinden geçme hareketleri ve esritici ritmiyle yansılama töreni çok çeşitli, ikinci dereceden etkinliklere dönüşür; şiir, müzik ve dans sanatları da bunlardan ortaya çıkar.

Kabile toplumunun erken evrelerinin özelliği olan ataya tapınma, şimdi kabile yaşlılarının kullandığı yetkenin bir ifadesi ve olumlamasıdır. Dinsel olmaktan çok büyüselidir. Toteme dua edilmez, ancak emirler verilir. Tapınanlar, tören eyleminin zorlayıcı gücüyle isteklerini toteme zorla kabul ettirirler; bu zorlama ilkesi, topluluğun, henüz üyelerinin her birine ve hepsine üstün olduğu bir toplum durumuna uygun düşmektedir. Daha

ileri tapınma biçimleri, bir yönetici sınıfın ortaya çıkışına bir yanıt olarak gelişir: babadan oğula büyücüler, rahipler, başkanlar ve krallar. Totem şimdi duayla ve yatıştırma ile güdülmektedir, insan şeklini almış ve tanrılaşmıştır. Genellikle başkan ya da kral uyruğu için neyse, tanrı da topluluk için odur. Tanrı fikri krallığın gerçekliğinden çıkar ortaya; fakat insan bilincinde bölünme artık toplumdaki ayrılmayla oluşur, ilişki terse dönmüştür. Kralın gücü tanrıdan geliyormuş gibi görünür, yetkesiyse tanrının istenci olarak kabul edilir. Böylece, gerçeklik, içinden çıkmış olan fikir tarafından güçlendirilmiş olur. Biri diğerini etkiler.

Krallık klanı hükmünü genişlettikçe bağımlı klanların totem tanrıları onunkıyla birleşir, onun tarafından emilir, böylece kabilenin ya da kabileler grubunun, sonunda da devletin tanrısı durumuna gelir. Fakat bu yeni tanrı hâlâ kökeninden izler taşımaktadır. Onun, kendi hayvan şekline bedenleşmiş ya da bedenleşebilir olduğuna inanılır ya da geleneksel koruyucusu olarak bir hayvan eşlik eder ona; ya da klan atasını, klan hayvanının oğlu ya da hayvan şeklindeki klan tanrısıyla yatmış kadının oğlu olarak betimleyen mitler uydurulur. Dinsel simgecilik, tanrı fikrinin kökenindeki hayvan izleriyle doludur henüz.

Çiftçiliğin gelişmesiyle birlikte, yağmurun kaynağı olarak gök ve tohumların yatağı olarak toprak, tüm kabilelerin ortak çıkar alanını kucaklayan yeni ve evrensel bir önem kazanır; fakat bu koşullardan ortaya çıkan yeni gök tanrıları ve yeni toprak tanrıçaları genellikle antropomorfizm (insanbiçimcilik) öncesi kökeninden bazı izleri gizleyemez. Yunan Zeus'u Hint-Avrupa gök tanrısından gelmez ve belki de Yunanca konuşan halklar Yunanistan'a gelmeden önce de insan biçimindeydi; ama onun bazı özellikleri meşe ağacı ile çok ilkel, belki de ilk birlikteliğini göstermektedir. Ayrıca göçlerin, federasyonların, istilaların ve fetih savaşlarının ortaya çıkardığı kültür erimesi nedeniyle çoğu kez tanrı, insan biçimini aldıktan sonra bile bağlantı kurulduğu daha ilkel katmanlardan totemci öğelerle benzeşmiştir. Bu yüzden, Yunan Zeus'unun çeşitli kökenleri vardır. Akha fatihleri için ataerkil bir çoban monarkın bütün özelliklerini taşıyan bir gök tanrısıdır, fakat Arkadia'nın geri, dağlı kabileleri için hemen hemen kesinlikle Lykialı Zeus'tur o; Girit'teki Praisos halkı için –domuz eti tabuları vardı bunların– onu doğurmuş olan bir domuzdu.

Bu yüzden, Yunan dilindeki totem kalıntıları sorununu incelerken birçok araştırmacı, ne yazık ki, dikkatlerini tanrıların hayvan çağrışımlarıyla sınırlandırmaktadır. Yunan panteonunun tanrıları, kabilelerin eriyerek halklara dönüşüşünü, bir halkın bir diğeri tarafından boyunduruk altına alınışını, çeşitli yabancı kültürlerin yayılma ve birleşmesini de içine alan uzun ve karmaşık bir sürecin ürünüdür hep. Bu koşullarda, birçoğunun yaptığı gibi şu ya da bu tanrının, kökeninde Hellenik mi yoksa Hellen-öncesi mi, totemci mi yoksa

değil mi olduğunu sormanın hiçbir anlamı yoktur. Totemciliğin en açık kanıtı farklı bir yönde yatmaktadır.

İon'un anası Kreousa, Erekhthedai klanındandı. Çocuğunu terk ederken bir çift yılan şekli verilmiş bir altın gerdanlık takar ona; bunu yaparken de klanının geleneksel töresini izliyordur. İlkel kabileler arasında, çocuklarını klan totemini temsil eden yara izleriyle, dövmelemlerle, boya ya da süslemelerle işaretlemek yaygın bir uygulamadır. Bu durumda, görenek, Erekhtheus'un büyükbabası olan Erikhthonios'un anısına bir saygı olarak açıklanırdı. Erekhtheus'un yilandan kuyruğu olan bir insan olduğu söylenirdi: Büyükbabası ise, bir geleneğe göre, doğuşta bir çift yılan tarafından korunmuştu, bir başka geleneğe göreyse kendisi bir yılan şeklinde doğmuştu. Bir başka deyişle, Erekhtheus oğullarının belirtkisi bir yilandı, klan atalarıysa bir yılan adamdı. Yılan, klanın totemiydi. Bir başka yılan klanı Thebai'lı Sparto'lılardı, Kadmos'un öldürdüğü ejderden geliyorlardı; Epameinondas'ın mezarı üzerinde, o klanın üyeliğinin bir işareti olarak ejderha figürüyle süslü bir kalkan vardı. Eteaboutosoğulları Öküz Çobanı Boutos'lardan geldiklerini ileri sürerlerdi; ve belli ki, bir totemci klanın komün şenliğinden kalma, törensel olarak bir öküzün kurban edilişle ünlü Diipolia rahipliğini ellerinde tutuyorlardı. Dionysos Melpomenos rahipliğini ellerinde tutan bir başka Attika klanı Euneosoğulları soylarını Hypsipyle yoluyla şarap tanrısı Dionysos'a dayarlardı: Söylencelerin birinde, Hypsipyle tam öldürülmek üzereyken oğullarının beklenmedik bir anda ortaya çıkışıyla ölümden kurtulur; oğulları, klanın belirtkisi olan altın asmayı göstererek kimliklerini kanıtlarlar. Bir de Theseus'tan gelme Lykialı İoxidai'ların kuşkonmaz yakmaları yasaktı: Theseus tarafından kovalanırken bir kuşkonmaz ocağına sığınmış olan kadın ataları Perigoune'nin anısına kutsal sayarlardı kuşkonmazı. Son örnek belki de bunların en dikkate değeridir. Totem türü üzerine konan tabu yaşamakta ve bu türe totemci biçimde hâlâ tapınılmaktadır.

Çoban toplumunda sığır, eti için değil sütü için beslenir; bu yüzden de evcil hayvanların eti, özellikle dişilerinin, çoğunlukla tabudur. Böylece totem tabusu yeni bir ekonomik işlev edinmiş oluyor. Bu arada, Avcılık döneminin çoğaltma töreni ortak bir yemeğe dönüşmüştür: Bu yemekte, klan üyeleri ölümlerinin ruhlarıyla birlikte şeflerinin başkanlığında, zaman zaman toplanırlar ve kutsal sürülerinden gelen eti ayınle yerler. Burada Diipolia'nın aynı zamanda Homeros'un anlattığı Akhaların bayramlarının tohumunu görüyoruz. Nestor, halkına, kabilenin tanrısı Poseidon'a kurban ettiği boğaların etiyle şölen verir. Totem kurbanı yüzyıllarca sonra Orfeci kardeşlik ayininde yeniden ortaya çıkar; bu törende, sınıf savaşımının boyun eğdirdiği ve baskı altına aldığı insanlar boğa Dionysos'un etini yiyerek, kanını içerek yitmiş bir eşitliğin yanılmasıyla karın doyururlar.

Totemci ayinin bir işlevinin de yetişen kuşağa klanın geleneklerinin iletilmesi olduğunu görmüştük. Ergenlik çağına erişmiş olanlar her yıl özel törenlerle ergin yaşama sokulurlardı; bu törenler onlara cinsel ve besinsel tabularda dile getirildiği şekliyle toplumsal töreleri öğretmek ve yaşlılarca anlatılan kabile törelerinin çiğnenmezliği duygusuyla etkilemek üzere hazırlanırdı. Aynı zamanda bedensel, tinsel ve toplumsal olan bu çetin değişimin anlamı, bu tür törenlerin hepsinin altında yatan, çocuğun erkek ya da kadın olmakla yeniden doğmuş olduğu fikrinde dile getirilirdi.

Erginlemeyi evlenme izlerdi. Kabile toplumunun en erken döneminde, iki ayrı cinsten kişinin çiftleşmesinde tek kısıtlamanın dıştan evlenme kuralının dayattığı kısıtlama olması olasıdır; aynı zamanda, yiyecek toplama aşamasında cinsel ilişkinin yılın üretim mevsimleriyle sınırlandırılmış olması da olasıdır. Bu, yıllık evlenmelerin önemi, bir parçası oldukları mevsimsel sürecin etkin nedenini kendilerinde gören çiftin öznel davranışıyla daha da artmıştır – bu evlenmeler doğanın bereketini artırmak için tasarlanan ayinin yansılama eylemleri olarak yapılırdı: Daha sonraki bir dönemdeyse, karşıt cinslerin ilişkileri tekeşli duruma geldiğinde, bu büyüsel işlev seçilmiş bir çiftin törensel birleşmesinde ya da kutsal evlilikte varlığını sürdürdü.

Çayırları olduğu sürece hayvanlar kendi kendilerine beslenir ve ürer; fakat toprağı sürme, ekme ve biçme işi hayvan yetiştirme işiyle karşılaştırıldığında yavaş, çetin ve belirsizdir. Sabır, ileriye görüş ve inanç gerektirir. Bundan dolayı da, büyüün yaygın şekilde gelişmesi tarım toplumunun belirgin bir özelliğidir. Klan yapısı, kutsal kardeşlik cemiyetlerinin oluşumu için bir kalıp olarak yaşamaya devam eder; tohum ekme zamanından hasada kadar olan yıllık süreci yansılama büyüyle yürütme gibi özel bir işlevi olan örgütlü rahiplik ve en sonunda bir tanrı-kral bundan ortaya çıkmıştır. Görevi yıllık olarak başlar, bir taç giyme töreniyle kutsanır, ergenlik ayinlerine dayalı bu tören onun yeniden ama bu kez insan olarak değil tanrı olarak doğduğunu anlatır. Birtakım törensel oyunlarla bir rahibeyle çiftleşir, toprağı klanlar arasında bölüştürür, kutsal çapasıyla toprağı ilk çapayı vurur, kutsal orağıyla mısırın ilk püskülünü keser ve sonunda yeni yılda yerini taptaze, canlı bir ardılına bırakmak üzere öldürülür. Bu, incelikle işlenmiş tarım büyüü, toprağın bereketinin ve halkın gönençinin kralın fiziksel gücüne bağlı olduğu anlamında anlaşılmalıdır, fakat nesnel olarak örgütlü tarımın onsuz olanaksız olacağı son derece yoğun bir kontrolün büyüyle ortaya konmasıydı. Bu onun olumlu yanı, fakat bu büyüün bir de olumsuz yanı var: Gerçek tekniğe bir yardım, bir katkı olarak başlamıştı, şimdiiyse bir engel haline gelmektedir.

Tanrı-kral töreni Eski Mısır'da ve Babil'de, bir dereceye kadar da Yunanistan'da açıkça görülebilir – örneğin, Eleusis'te kutsal evlilikte ve top-

rağı sürme ayininde. Bu yüzden, Attika Kekrops'ununki gibi Akhalar-öncesi monarşilerden bazıları bu tarımsal ve hiyeratik tiptendi.

Bu sorular Erken Yunan'ın kabilesel kurumlarını ve onları yıkıma götüren nedenleri daha yakından inceledikten sonra yeniden ele alınacaktır.

GÖNDERMELER

Hobhouse, L. T., Wheeler, G. C. ve Ginsberg, T., *Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples* (Daha Basit Halkların Maddi Kültürü ve Toplumsal Kurumları), Londra, 1930.

Spencer, B. ve Gillen, F. H., *The Arunta* (Aruntalar), Londra, 1927.

Briffault. R., *The Mothers* (Analar), Londra, 1927.

Frazer, J. G., *The Golden Bough* (Altın Dal), Londra, 1923-27.